

veu enriquida —com no podia ser altrament— amb conceptes, imatges i citacions bíbliques i de l'hagiografia cristiana. Brenach, a més, tria com a tema fonamental del gran poema *Saxia* la versió més evolucionada de la llegenda de Montserrat i de la imatge de la Verge que s'hi venera. En realitat, les llegendes acostumen a ésser molt més poètiques que la realitat històrica i, doncs, més aptes per exposar-les amb mètrica heroica, com confessa el mateix Brenach.

Aquest monjo, auster i observant, no s'està de versificar una diatriba punyent contra els excessos de la Roma dels papes i de la cúria romana del seu temps (*Nouem Musae: Gregorius*, versos 15-54) que li fan vessar llàgrimes —nepotisme, diner, ambició, luxe, guerres, enverinaments— i l'obliguen a etzibar una imprecació: *Stulta, nisi mores redeat conuersa paternos/Roma, rues*; i cauria en mans dels turcs, i en seria víctima, si no fos que les armes victorioses del Cèsar, venint del món hispànic, le'n volguessin alliberar. L'exemple del papa Gregori el Gran, que Brenach cantarà tot seguit, havia d'ésser un exemple per a la Roma dels temps en què vivia el poeta. Confesso inevitable pensar que el pare Brenach tornaria a plorar per la situació actual, *mutatis mutandis*, de la cúria romana.

Em permeto afegir, com a cloenda, unes anècdotes personals. Durant la meua joventut montserratina em corprengué, cap al 1942, la versificació en llatí (vegeu

J. Medina, *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles x-xx. Antologia. Faventia*. Monografies, 13. UAB, 1996, p. 232-234). Va ser la lectura de l'*Epithalamium Salomonis* de Brenach (del qual acabava de descobrir una còpia a la Biblioteca del Monestir, manuscrit 850, feta l'any 1800 pel pare Benet Ribas, meticulós arxiver del monestir, també acadèmic de la Història de Madrid) la que m'hi va empènyer. Ja abans del 1936, a l'escolania, el pare Antoni Ramon i Arrufat, l'editor de la versió catalana de *Saxia*, ens havia donat lliçons de llatí. Aquest poema èpic havia atret l'atenció d'un altre estudiant de monjo, Jordi (Joan) Riera i Simó, que en morir fa pocs anys en cedí un quadernet amb l'esborrany d'una traducció catalana de més de nou-cents versos a partir del començ del cant segon del poema *Saxia*. Com que la versió de 1927 publicada per Ramon i Arrufat és pràcticament la mateixa, però amb retocs que la milloren ben sovint, hom podria pensar que tots dos hi treballaren una temporada dels anys d'estudi en què coincidiren al clercat del monestir, entre 1920 i 1924. Hauria estat un bon exercici de fraterna col·laboració benedictina.

¿Serviran aquests exemples montserratins per animar el nostre jovent a reprendre la tradició multiseccular d'expressar els sentiments en la llengua de la nostra parla catalana?

Anscari M. Mundó

ALBERICH I MARINÉ, Joan. 1998.

Homer. L'Odissea. Introducció, traducció i notes.

Barcelona: Edicions de la Magrana. 524 p.

El llibre, company esperat i indispensable de la traducció anotada de la *Iliada* publicada per la mateixa editorial i a cura del mateix autor (1996), respon a idèntics principis i a una idèntica destinació.

Una introducció (p. 5-52) proveeix els lectors de les nocions necessàries i suficients a la lectura del poema. Un capítol sobre

L'època dels herois (p. 5-12) l'insereix en el doble sistema de la poesia èpica i de la història; d'una banda, la posició de la *Iliada* i l'*Odissea* dins la vasta matèria de la llegenda troiana, conservada per testimonis posteriors i per les magres restes dels poemes cíclics; d'una altra, una breu ressenya de les troballes arqueològiques que verifi-

quen o rebaten la relació entre poesia i realitat històrica: excavacions romàntiques de Schliemann y excavacions científiques posteriors, per a les quals Dörpfeld i Blegen són les fites principals, revelaren, al pujol de Hissarlik, la veritat de la Troia homèrica, pretext històric de la llegenda, per bé que el seu incendi i la seva destrucció són avui atribuïts a les convulsions socials de les darreries del II mil·lenni aC més que no pas a cap expedició vindicativa panaquea. També es resumeixen heroicament els descobriments arqueològics fets a Creta i al continent a partir de les campanyes de sir Arthur Evans, que van donar a conèixer la història del món hel·lènic anterior als temps clàssics: l'esplendorosa cultura palacial «minoica», no grega, que s'estén, a Creta, fins al segle XV; desenvolupament, al Peloponnès, per part dels futurs hel·lens, en el període del Bronze Recent (s. XVI), de la cultura «micènica», que es manifesta en les grans construccions emmurallades; ocupació de Creta des del continent i inici de les condicions socials i econòmiques que reflecteixen les tauletes escrites en el lineal B; destrucció de la Troia VIIa a finals del segle XIII; desintegrant del món micènic, que s'ha d'entendre en el marc de l'enderrocament de l'imperi hetita i de moviments de pobles i que culmina c. 1100 amb l'anomenada «invasió dòria» —en la qual confessem creure cada dia menys—. Segueix el llarg període comprès entre els segles XI i VIII, l'«època fosca» (hauríem preferit la denominació «segles obscurs»), temps d'empobriment de la societat seguit de represa i de reestructuració social.

És al final d'aquesta etapa que cal situar la invenció (millor, potser, «adaptació») de l'escriptura alfabètica, que va permetre fixar per escrit la poesia èpica, la qual s'hauria transmès oralment al llarg dels segles obscurs. No cal dir que l'autor s'até a la *doctrina recepta* esbiaixant deliberadament un nombre considerable de problemes, la simple menció dels quals no faria res més que sembrar la confusió en el lector no especialitzat. L'escriptura deu haver contribuït a la

conservació de l'èpica com adjutori a la recitació d'un text «rapsòdic», és a dir, fixat més o menys definitivament i après de cor per recitadors (semi)professionals. La Copa de Nèstor i altres testimonis ho suggereixen. Amb tot, la fixació d'un *textus receptus* sembla inseparable de l'organització estable de les *poleis* i de la codificació per escrit de les lleis, ço que fa pensar en una data propera al 600 aC.

El capítol següent, *Els poemes homèrics* (p. 12-19), comença plantejant la qüestió dels orígens del gènere amb una interpretació plausible dels testimoniatges interns: himnes dedicats a cabdills victoriosos i esdeveniments bèl·lics recents com els que sembla estar interpretant Aquil·les en l'escena de l'ambaixada; episodis de Demòdoc i de Femi a l'*Odissea*. El pas següent hauria estat l'adopció dels continguts èpics com una «primera història» del passat col·lectiu dels grecs. Els aedes foren els encarregats de desenvolupar l'art èpic en els seus continguts i en la seva forma (fòrmules, escenes típiques), de compondre els poemes i de transmetre'ls amb acompanyament de la cítara. Alberich accepta l'esquema evolutiu de Kirk, discutible però prou clar per servir com a punt de partida d'estudis ulteriors i de discussions: un primer estadi de cançons breus, properes als fets històrics, que es degué donar en època micènica; el segon, creatiu dels poemes monumentals, en la segona meitat del segle VIII; un estadi «reproductiu», c. 700-650, que culmina amb l'enregistrament escrit dels poemes, i un estadi «degeneratiu» entre 650 i 600, en què «la poesia oral esdevingué irreal i antiquada», encomanada a un rapsode recitador i ja no més cantaire.

Unes breus pàgines es dediquen a donar notícia dels aspectes principals del *problema homèric* (p. 20-24): llegenda homèrica i obres atribuïdes; les fites de la qüestió homèrica: inicis a l'escola alexandrina, la *Querelle* a la França del XVII, les teories analítiques i unitàries i llurs arguments respectius.

Els mateixos principis han estat seguits en el capítol *Característiques de la llengua*

homèrica (p. 24-29). En aquesta es destaca el caràcter de llenguatge dialectalment mesclat i alhora arcaïtzant i artificiosament degut sobretot als condicionaments mètrics. Són de gran claredat pedagògica les pàgines dedicades a l'hexàmetre. Només una lleu observació: ens hauríem estimat més fer servir el terme «metre» en substitució de «peu», antiquat tot i que de llarga tradició escolar. Segueixen dues breus notícies sobre sengles procediments compositius i estilístics d'Homèr: la dicció formulari i les comparacions.

Però és en el dens capítol sobre *L'Odissea i la posteritat* (p. 29-50) on més s'evidencia el propòsit d'abast «multidisciplinari» que ha guiat l'autor. Comença traçant les fites principals de la transmissió: redacció, cap a finals del segle VI aC, d'un text destinat a recitacions públiques (amb la possibilitat d'intervenció de Pisístrat), activitat dels filòlegs alexandrins, adaptacions a Roma a partir de Livi Andrònic, transmissió manuscrita al món bizantí, versions llatines més o menys lliures i novel·lades i llurs derivats en llengües vulgars, fins arribar a la recuperació dels texts originals, primer a través de les traduccions renaixentistes mètriques i prosaiques, després amb les edicions del text grec que segueixen la *princeps* de 1488.

Suficients d'informació i de suggeriments són les pàgines sobre «Pervivència de l'*Odissea* en la literatura»: deixant a part la personalitat independent que de bona hora adquiriren no només els protagonistes, ans també personatges secundaris com ara Mèntor, les múltiples interpretacions del poema o de certs episodis (que el més sovint ultrapassen la intenció del poeta) fecundaren, per assentiment o per oposició, el pensament i la literatura ja des de l'antiguitat: a Grècia (tragèdia i drama satíric, escrits filosòfics), a Roma (Enni, Virgili...). També, per vies indirectes, influeix en l'èpica medievals europea. Però és sobretot a partir de les traduccions llatines i vulgars que Odisseu i els temes odisseics esdevenen tema de les grans literatures nacionals (Shakespeare, Calderón de la Barca, Metastasio...); un acostament entre estetitzant i antiquari s'inicia a partir

dels historiadors alemanys de l'art, encapçalats per Winckelmann. Especialment suggeridores són les notes sobre les influències odisseiques en el segle XX: Alemanya (G. Hauptmann, A. Schäffer), Grècia (Kazantzakis), França (Giraudoux), Itàlia (di Crescenzo), Gran Bretanya (Joyce), Espanya (Torrente Ballester, Buero Vallejo, Cunqueiro); això sense comptar les innombrables i inabastables citacions i al·lusions reduïdes.

Una atenció especial es dedica a les conseqüències de l'*Odissea* als Països Catalans, que s'inicien en el Renaixement (H. de Rocabertí, J. Roís de Corella) i es continuen, un cop consolidada la represa, a partir de la *Nausica* de Joan Maragall. Els temes de l'estranyament i del «viatge de l'ànima», que els pelegrinatges de l'heroi insinuen, són aprofitats pels poetes de l'exili i de la resistència cultural (Agustí Bartra, Carles Riba, Llorenç Moyà); o adopten la forma de meres referències culturalistes (G. Díaz-Plaja). Les darreres obres de tema odisseic pertanyen a autors en ple estat de producció, com són Quim Monzó i Baltasar Porcel.

Molt completa és la ressenya sobre «Pervivència de l'*Odissea* en la pintura i l'escultura», on es recullen les obres plàstiques més importants (inclosos mosaics i decoracions vasculars) conservades als museus principals d'Europa. És suficient el breu resum de la «Pervivència de l'*Odissea* en la música», una tria que sembla guiada per l'accessibilitat de la discografia, entre la immensitat de l'obra musical inspirada en el poema. És molt completa la llista de films que tradueixen a imatges les aventures d'Ulisses. Cal, però, corregir la data de la popular *Ulysses* de Mario Camerini, on Kirk Douglas fa un Odisseu ben creïble: va ser produïda a mitjan de la dècada dels cinquanta.

Tanquen la introducció una ressenya de les traduccions de l'*Odissea* a les llengües hispàniques i una bibliografia homèrica bàsica, limitada a obres en català i en castellà.

Quant a la traducció, val el que vàrem comentar en ressenyar la versió de la *Ilíada*, llevat de les diferències ocasionals de llen-

guatge que comporta la diferència de matèria: la varietat temàtica es reflecteix en una riquesa més gran de registres lingüístics, la qual cosa exigeix més esforç interpretatiu, però al mateix temps genera un text català més atractiu i llegidor. La tasca, a més a més, havia d'encarar un desafiament obvi: l'existència, en català, de la traducció hexamètrica de Carles Riba, una de les millors en qualsevol llengua i monument indiscutit de la nostra. Alberich, lliure de les limitacions del vers, ha estat màximament fidel al text grec, mantenint, tant com li ha estat possible, l'ordre de paraules i sempre de la mateixa manera traduint les frases formulàries. Al mateix temps, avesat pel llarg exercici que va suposar l'encarment amb la *Ilíada*, el traductor es mostra amb aquest treball més hàbil i més deseiixit. La transcripció de noms propis s'até escriu-

polosament a les normes fixades al llibre del qual Alberich és coautor. Unes notes breus aclareixen nocions sense cap pretensió erudita.

El resultat és aquest text que podrà ésser utilitzat per a la lectura cursiva com d'un text clàssic i, alternativament, acarat al text original per part dels estudiants de llengües clàssiques. Editat amb tipografia clara, les errades són escasses, mínimes i inevitables.

Dues observacions finals: hom troba a faltar, ens els marges superiors, uns títols amb els números dels cants; i fóra desitjable un índex de noms al final del volum.

Francesc J. Cuartero i Iborra

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Ciències de l'Antiguitat
 i de l'Edat Mitjana
 fcuartero@seneca.uab.es

ORÍGENES. *Tractat dels principis*. 1998.

Introducció, text revisat, traducció i notes de Josep Rius-Camps.

Barcelona: Alpha. Fundació Bernat Metge. I, 279 p.; II, 215 p.

La sèrie «Escriptors cristians» de la Col·lecció dels Clàssics Grecs i Llatins, s'incrementa ara amb els dos volums (núm. 309 i 310) en què apareix aquest primer tractat de teologia cristiana especulativa alhora que carismàtica, a cura d'un especialista com a culminació d'un seguit de treballs consagrats al teòleg alexandrí.

La introducció (I, p. 7-53) és breu i suficient en relació amb la multitud i la complexitat de problemes que l'obra suscita: no es tracta d'editar, com d'habitud, un text revisat o novament establert a partir d'uns còdexs classificables, o no, en un *stemma* tancat o obert, sinó de la seva reconstrucció a partir de testimonis diversament distants de l'original i transmesos amb els propòsits més heterogenis. La damnació d'heterodòxia, que pesà de bona hora sobre la personalitat d'Orígenes, multifacètica i contradictòria, ha estat fatal per a la conservació de la seva obra. En les línies pre-

liminars (p. 7-8), l'editor manifesta el seu propòsit de rescatar per a una interpretació més acurada i més justa una figura que, com tantes altres (i cita Galileu, Luter, Ramon Llull a tall d'exemples), mereix ésser redimensionada en aquest temps de canvi de mil·lenni, ja lluny de polèmiques i de judicis partidistes.

El capítol I, «Perfil de la personalitat d'Orígenes» (p. 8-16), organitza les dades biogràfiques, procedents majorment de l'obra mateixa del teòleg i de la *Història eclesiàstica* d'Eusebi de Cesarea, que segueix Porfiri com a font principal. Orígenes, nascut sense gaire dubte a Alexandria c. 185, en el si d'una família cristiana, sembla haver seguit de ben jovenet la inquietud pel sentit profund de les Escripures. La persecució del 201 sota Septimi Sever comportà la condemna del seu pare, la pèrdua de la fortuna familiar i, indirectament, les complexes condicions de l'educació del jove. És interes-